

Sayı : 13

Sene : 1983 - 1987

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Prof. Dr. İBRAHİM KAFESOĞLU
HATIRA SAYISI

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL — 1987

İHTİLÂLCİ ERMENİLER'İN «KAZA İHTİLÂL TEŞKİLÂTI»
TALİMATNÂMESİ *

Ali İhsan Gencer

Giriş

Bir Türk ve İslâm devleti olarak kurulmuş ve kendine has bir kültür ve medeniyet meydana getirmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, XVI. asrın ilk yarısında en kudretli devrine ulaşarak devlet hayatında ortaçağın mutaassıp zihniyetine saplanıp kalmamış, fethettiği geniş ülkelerde derebeylik devrine son vererek sınıf imtiyazını kaldırmış, din, mezhep, ırk farkı gözetmeden müsamahakâr bir politika tâkip etmiştir¹. Daha, İstanbul'u 1453 senesinde Bizans İmparatorluğundan zapt ederek ortaçağa son veren Fatih Sultan Mehmed zamanında Hıristiyan halka her sahada büyük hürriyetler verilmiş ve Rum Patrikhânesi'nin İstanbul'da kalmasına da müsaade edilmiştir. Diğer taraftan Rumlar'ın yanı sıra Ermeni tebaa da unutulmayarak Anadolu vilâyetlerinden birçok Ermeni aile İstanbul'a getirilmiş ve her türlü maddî ihtiyaçları temin edilerek manevî ihtiyaçları da göz önüne alınmış ve Fatih'in emriyle 1461 senesinde İstanbul'da bir de Ermeni Patrikhânesi açılmıştır. Bir başka deyimle, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle bu şehrin kapıları Türkler'le birlikte Ermeniler'e de açılmıştır².

* 26-30 Eylül 1983 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan V. Milli Türkoloji Kongresi'ne tebliğ olarak sunulmuştur.

1 Ahmet Cevat Eren, «Tanzimat», *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1970, c. XI, s. 710.

2 Y. Çark, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler (1453-1953)*, İstanbul 1953, s. XIII.

Bu tarihlerde, yâni 1461'lerde, Avrupa'da «Azınlıkların Hukuku» denilen nazariyeden zerre kadar bir eser bulunmadığı da tarihî bir gerçektir.

Fatih'in azınlıklara karşı tâkip ettiği bu müsamahakâr politika, kendisinden sonra gelen Pâdişâhlar tarafından da benimsenmiş ve özellikle Ermeni tebaanın ilerlemesi daima arzu edilerek buna imkân hazırlanmıştır. Bu alâka ise Ermeniler'i gittikçe çoğaltmış ve nüfuz kazandırmıştır³.

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Ermeniler'in bu imtiyazlı durumu, başta Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin dikkatlerini çekmiş ve onları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilmek için 1630 senesinden itibaren Ermeniler arasında Katolik propagandasına girişmişlerdir. Bundan maksat Ermeniler'i, arkasında Fransa olan ve Papa'nın ruhanî başkanlığındaki Roma Katolik Kilisesi'ne bağlamaktır⁴.

Osmanlı tebaası bir azınlığın dinî yönden, dışarıda bulunan bir kilise tarafından yönetilmesinin, imparatorluk içerisinde yeni yeni fesat yuvalarının meydana çıkmasına sebep olacağı aşikârdı. Ayrıca, tamamen siyasi ve ticarî bir hedef güden Katolik propagandası, cemaatini bölmek istemeyen Ermeni Patrikhânesi tarafından da hoş karşılanmıyor ve hatta Ermeniden Katolik olanlara asıl Ermeniler düşman gözüyle bakıyorlardı⁵.

Katolik misyonerlerinin Osmanlı İmparatorluğunda 1630'larda başlattıkları bu propaganda, devlet ricâli tarafından fark edilerek devletin siyasi ve ekonomik yapısında yapacağı tahribat göz önüne alınmış ve mesele devrin Padişahı IV. Murad'a arz edilmiştir.

IV. Murad, meselenin ciddiyetini hemen kavrayarak bu yolda hareket edenlerin şiddetle cezalandırılmasını emretmiştir.

IV. Murad'ın aldığı tedbirler sayesinde İmparatorluk dahilinde sürdürülen Katolik propagandasının bir müddet için önüne geçilebilmiş ise de, misyonerler, faaliyetlerini bu defa gizliden gizliye sür-

3 Y. Çark, Göst. yer.

4 Ahmed Cevdet, *Tarih*, İstanbul 1309, c. XI, s. 93.

5 Ahmed Cevdet, Göst. yer.

dürmeye devam etmişler ve nihayet bu gizlilik 1734 senesinde tekrar su yüzüne çıkmıştır.

1734 senesine gelindiğinde Ermeniler arasında Katolik mezhebini yayma faaliyetleri yeniden canlılık göstermeye başlamıştır. Hakim-oğlu Ali Paşa'nın birinci Sadareti esnasında (1732-1735), bu hususun mülkî zararları göz önüne alınarak, Ermeniler'den birkaçı idâm olunmuş, ayrıca Ermeni patriklerine gönderilen bir emirle, Frenk kilisesine giden ve Katolik mezhebine girmiş olanların derhal tesbit edilerek mahallin ilgili makamlarına haber vermeleri ve bu gibi kimselerin hemen kürek cezasına çarptırılmaları, cenazelerinin kaldırılmamaları istenmiştir⁶. Diğer taraftan, patriklerin, bu gibi harekete cesaret eden kimselerin yola getirilmelerine ve terbiyelerine dâir gönderecekleri mühürlü yazılarının asla reddedilmemesi ve buna uyulması da emrediliyordu.

Ermeniler'in Katolik mezhebine girmemeleri için alman bütün bu tedbirlere rağmen, zamanla bu hususa layıkıyla ihtimam ve dikkat gösterilememiş ve Ermeniler'in bazı zenginceleri Katolik mezhebine girmekten geri durmamışlardır. Bu gibi kimselerin yaptıkları maddî yardımlarla Katolik papazları, Papa'dan mühürlü senetler alarak, üçer, beşer köy ve kasabalara dağılmış ve oralarda bulunan Ermeniler'in birçoğunu aldatıp, Katolik mezhebine sokmuşlardır⁷.

İmparatorluk dahilinde Katolik misyonerlerinin faaliyetleri bu şekilde devam edip giderken, Fransa, 1740 Kapitülasyon Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nden Katolikler'in himaye hakkını resmen elde etti. Fransa'ya böyle bir hakkın verilmesi diğer devletlerin de daha sonra aynı hakkı elde etmelerine siyasî bir yol açtı. Nitekim Rusya, aynı şekilde Ortodokslar'ın himâye hakkını elde etmek emeline düşerek her fırsatta bu emelini gerçekleştirmeğe çalışmış ve nihayet gagesine 1774 KüçükKaynarca Andlaşması ile ulaşarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Ortodokslar'ın himaye hakkını almıştır.

Yabancı devletlerin bu teşvik, tahrik ve himâyeleri, gayr-ı müslim Osmanlı tebaası arasında devlete karşı, din, mezhep ve millî mücadelenin gelişmesine sebep oldu. Böylece gayr-ı müslim tebaa, dev-

6 Ahmed Cevdet, *Aynı eser*, s. 93-94.

7 Ahmed Cevdet, *Aynı eser*, s. 94.

letin siyasi birliğinin bozulmasında yeni ve mühim bir unsur olarak meydana çıktı⁸.

Bu arada Katolik Ermeniler, ölülerinin ortada kaldığını ve bunu Ermeni patriklerinin engellediklerini ileri sürerek, kendi mezheplerine mahsus bir patrik tayin edilmesi ricası ile bir arzuhâl takdim ettiler. Arzuhâlleri Sâdâret Makamı'na gelip devlet ileri gelenleri arasında mütalaa edildikten sonra Reisülküttap Atıf-zâde Ömer Vâhîd Efendi (1776-1779), geniş ve izahlı bir takrir kaleme alarak, Katolik Ermeniler'in isteklerini eleştirmiştir⁹.

Reisülküttap Atıf-zâde Ömer Vâhîd Efendi takririnde ezcümle, Ermeni kelimesinin menşei üzerinde bilgi verdikten sonra, Ermeniler'in Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki durumlarından bahsetmiş ve IV. Murad zamanına gelinceye kadar bu tebaanın herhangi bir olaya karışmadığını, kendi işleriyle meşgul olduklarını açıklamıştır. Daha sonra, Ermeniler'in iki defa ihtilâle teşebbüs ettiklerini ifâde eden Reisülküttap, patrikhâneye bağlı olan Ermeniler ile Katolik Ermeniler'in birbirlerinin kestiklerini dahi yemediklerini ve aralarında devamlı bir çekişmenin olduğunu, Katolik olanların Osmanlı Devleti'nin muzafferiyetini hiçbir zaman istemediklerini, daima Hristiyan bir devletin galibiyetini arzu ettiklerini belirtmiş ve buna misal olarak da, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ortodoks Rumlar'ın Rusya'yı desteklediklerini ve Rusya'nın gâlibiyetini istediklerini belirtmiştir.

Patrikhâneye bağlı Ermeniler'in devlete sadık olduğunu, Katolikler'in ise Avrupa'da bir kilise satın alıp, çocuklarını orada yetiştirdikleri, giyim, kuşam ve terbiye yönünden tamamen Avrupaî bir usülle eğitildiklerini ifâde eden Reisülküttap, daha sonra, ölen Katolik Ermeniler'in mallarını Katolik papazları ele geçirip bedellerini Avrupa'ya naklettiklerini, bunun önüne geçilmediği takdirde iki sene sonra Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün Ermeniler'in Katolik olacaklarını ifâde ediyordu.

Reisülküttap'ın bu takririnin üst tarafına «Reis Efendi'nin mü-lâhazâtıdır» diye şerh verildikten sonra, Sadâret Makamı'ndan Pa-

8 Ahmet Cevat Eren, *Aynı eser*, s. 712.

9 Ahmed Cevdet, *Aynı eser*, s. 94.

dişâh'a arz ile çıkan «İrâde»de, böyle nizâma aykırı olarak Osmanlı tebaası Ermeniler'i aldatan ve onları doğru yoldan şaşıratan ve azdıran her kimler ise cezalandırılmak üzere, kasit ve hissiyâttan uzak olarak, bir yazı ile bildirilmesi için, Ermeni patriğine emir verilmesi ve ayrıca Katolik ölülerinin ortada kalmaması için de tenbihte bulunulması karar altına alınmıştır¹⁰.

Diğer taraftan, Fransız İhtilâli'nden sonra Fransa'da ne kadar ruhban teşkilâtı varsa hepsi sürülmüş, mal ve mülkleri de hazineye geçirilmişti. Bunların pek azı Uzak-Doğu memleketlerinde, Afrika'da ve Fransız sömürgelerinde yuvalanmışlardır. Ruhbanın büyük bir çoğunluğu ise Osmanlı İmparatorluğu eyâletlerinde, Türk'ün ve İslâm'ın ezeli müsamahasından faydalanarak yerleşmişler ve birer fesat ocağı oluşturarak zehirlerini akıtmışlardır. Bilhassa Güney-Anadolu (Maraş, Urfa, Antep), Suriye Lübnan, Filistin eyâletlerimizde açtıkları mektepleri birer propaganda merkezi haline getirerek bir yandan Hıristiyanlığı yaymağa çalışırken, öte yandan, asırlardır Müslüman halkla kardeşçe yaşayan yerli Hıristiyanlar'ı (Ermeni, Maruni, Süryani) aleyhimize kışkırtıp kanlı bıçaklı düşman edecek hale getirmişlerdir¹¹.

Başta Fransa olmak üzere, Avusturya ve İspanya gibi Katolik Avrupa devletlerinin, tamamen kendi ekonomik ve siyasî menfaatleri için başlattıkları Katolik propagandaları devam edip giderken, Ermeniler de Türk Devlet hizmetinde yavaş yavaş mes'ul mevkilere gelmeğe başlamışlardır. Her ne kadar Ermeniler'in Türk Devlet hizmetinde görev almağa başlamaları 17. yüzyılın sonlarına kadar gitmekte ise de, daha mes'ul görevlere getirilmeğe başlanmaları 1774 KüçükKaynarca Andlaşması'ndan sonraki devirlere, özellikle, II. Mahmud dönemine rastlamaktadır. Ermeniler dahi bu dönemi «altın dönem» olarak vasıflandırmaktadır¹².

Ermeniler'e bu «altın dönem»i hazırlayan hiç şüphesiz, 1774 KüçükKaynarca Andlaşması'ndan sonra, Rum tebaanın iktisadî hayatında meydana gelen büyük değişiklik sebep olmuştur.

10 Ahmed Cevdet, *Aynı eser*, s. 95.

11 Ahmed Rıza, *Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflâsı* (Türkçe Terçüme Ziyad Ebüzziya), İstanbul 1982, s. 35 (Dipnot 22).

12 Y. Çark, *Aynı eser*, s. 44.

Bilindiği gibi Rusya, 1774 KüçükKaynarca Andlaşması ile Osmanlı Devleti tebaası Ortodoksların himâyesini resmen elde etmesiyle, Ortodoks olan Rumlar bundan faydalanarak, Avrupa tüccarlarına kapalı olan Karadeniz'de Rus bandırası altında ticaret yapmağa başlamışlar ve daha sonra, Fransa'ya karşı yapılan koalisyon harplerinin Avrupa'da yarattığı bunalımdan da yararlanarak Türk bandırası altında, Akdeniz'de de söz sahibi olmaya başlamışlardır. Böylece bir taraftan Türk, diğer taraftan da Rus bandırası altında her iki denizde ticaret yapma imkânı bulan Rumlar, kısa sürede zenginleşme yoluna girmişler ve bu zenginlik onları Yunan istiklâline kadar götürmüştür.

Rumlar'm Akdeniz ve Karadeniz'deki bu imtiyazlı durumu, onları daha ziyade dış ticarete yöneltmiş, iç ticareti ise biraz olsun ihmal etmelerine sebep olmuştur. Özellikle 1821 Rum ayaklanması, Rumlar'a duyulan itimadı tamamen ortadan kaldırmış olduğundan, bu defa, diğer gayr-ı müslim tebaa olan Ermeni ve Yahudiler'e daha fazla güvenilmesine zemin hazırlamış oldu. Bilhassa Ermeniler iç ticarete ve devlet kademelerinde Rumlar'dan boşalan yerleri süratle doldurarak, siyasî ve ticarî alanlarda nüfuz sahibi olma yoluna girmişlerdir. Bu durum ise, onları, kısa sürede servet sahibi yapmıştı. Bundan sonra artık Rumlar'ın yolunda yürüyeceklerinde şüphe yoktu. Nitekim daha asrın başlarından itibaren, Baruthâne gibi mühim devlet müesseselerinde görev almağa başlayan Ermeniler, zamanla Darphâne sarraflığı ve hatta Darphâne Nâzırlığına kadar yükselecek oldukça zengin bir tabaka oluşturmağa başlamışlardır. Ayrıca bazı Paşaların da özel sarraflıklarını yapmak suretiyle siyasî nüfuzlarını daha da arttırıyorlardı. Fakat bütün bunlara rağmen, aralarında öteden beri devam etmekte olan mezhep mücadelesi yine de devam etmiştir. Bu defa Katolik Ermeniler kendi aralarında ikiye ayrılmış ve Darphâne sarraflığını ele geçirmek için sürgün ve hatırları pahasına birbirlerini şikâyet etmişlerdir¹³.

13 Bu hususta fazla bilgi için bakınız Şânizâde Ataullah, *Tarih*, c. II İstanbul 1290, s. 64 vd.; 118, 119; Ahmed Cevdet, *Aynı eser*, c. XI, s. 8 vd.; 34 vd.; Dikran Kelekyan, «Kazez Artin», *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* (T.O.E.M.), sene 5, No 25, İstanbul 1 Nisan 1330, s. 84-105; No. 27, 1 Ağustos 1330, s. 159-177.

Bâbîâli, Ermeniler arasında meydana gelen bu tür sürtüşmeleri önlemek amacıyla, Patrikhâne'ye emirler göndererek, bu yolda hareket edecek olanların ve Patrikhâne'nin sözünü dinlemiyenlerin derhal bildirilmesini istemiştir. Bu sıralarda devlet ileri gelenleri de Katolik-Gregorian hususunda iki ayrı görüşü benimsemekteydiler. Bir kısmı, Hıristiyan reaya hangi mezhepte bulunursa bulunsun, bizim nemize lâzım diyerek işin ciddiyetini görmezlikten gelirlerken, diğer kısmı ise, Katolikler Papa'yı İsa Aleyhisselâm Hazretleri'nin vekili bilip, başları dışarıya bağlı olacağından devlet içinde fesat çıkarmaktan geri durmayacaklarını ve Papa'nın yüzünden vaktiyle ne kadar kanlar dökülmüş olduğunu ifade ediyorlardı¹⁴. Neticede ikinci görüş benimsenerek, 1827 senesinde Katolik olanların İstanbul'dan çıkartılmalarına, Patrikhâne'ye tâbi olanlarının ise İstanbul'da bırakılmalarına karar verilerek, durum Patrikhâne'ye bildirilmiştir. Esasında devlet, böyle bir karar almada tamamen haklı bulunuyordu. Zira Katolik Ermeniler'in bir alafıranga yola girdiklerini ve devamlı surette hürriyetten ve serbestiyetten dem vurdıklarını gayet iyi biliyor ve bu husus dikkatini çekiyordu¹⁵. Hatta bir defasında Katolik Ermeniler'den birisi, kadeh arkadaşı bir Müslüman'a sohbet esnasında, «*yahu sultanım, vakit olacaktır ki, bir sabah uyandıığımızda kapılarımızın önlerinde ikişer asker bekliyor göreceksiniz, amâ bundan size, mala ve ırza zerre kadar zarar olmayacaktır. Fakat bizler, sizin baskınızdan kurtularak, biz ve siz serbest ve eşit olacağız, bu hepimiz için iyidir*»¹⁶, demiş olması, devletin bu hususta hassasiyet göstermesinde haklı olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.

Ermeniler arasında mezhep mücadelesi bu şekilde devam edip giderken bu defa Fransa, duruma doğrudan doğruya müdahale ederek, İstanbul'da bulunan sefiri vasıtasıyla Katolik Ermeniler için Başşehir'de bir kilisenin açılmasını istemeğe başladı. Neticede, Fransa'nın da baskısıyla 1830'da Katolik Ermeniler'in kilise ağmaları yolunda emrin çıkartılması ile Ermeniler arasında sürüp giden Katolik-Gregorian mücadelesinin bir müddet için önüne geçilmiş oluyordu. Bu işten en kârlı çıkan hiç şüphesiz Fransa olmuştur. Zira

14 Ahmed Cevdet, *Aynı eser*, c. XI, s. 8 vd.

15 Ahmed Cevdet, *Aynı eser*, s. 10.

16 Ahmed Cevdet, göst. yer.

Fransa, Katolik Ermeniler'i, bundan böyle, birer ticarî misyon olarak rahatlıkla kullanacaktır.

Bu arada İngiltere, dinî himayenin siyâsî önemini anladığından o da şarkta kendi için bir himaye tesis etmek istedi. Fakat bu himayeye esas olacak unsur mevcut olmadığından Osmanlı topraklarında bir Protestan milleti vücuda getirmeğe teşebbüs etti¹⁷. Bu defa hedef, sadece gayr-i müslim tebaa seçilmemiş; Müslümanlar da protestan yapılmak istenmiştir. Hatta bazı Müslümanlar'ın Protestan oldukları görülmüştür. Devlet, birgün gelip de Müslümanlar'ın da Protestanlar'ın dinî teşviklerine hedef olacaklarını hatırına bile getirmemişti. Fakat ne yazık ki bu da başına geldi.

İngiltere daha sonra Amerika ile müşterek hareket ederek Protestanlığı yaymak için Protestan cemiyetleri kurdular. 1828'de bazı Amerikan misyonerleri Türkiye Ermeniler'ine Protestanlığı telkine çalıştılar. İzmir ve İstanbul'a yerleşerek fakir Ermeni çocukları için bedava mektepler, gece dersaneleri, ibâdethâneler açtılar. Halk lisâna tercüme edilmiş İnciller dağıttılar. 1846'da İngiliz Sefareti'nin muavenet ve himayesi ile Abraham Ütücian'ın başkanlığında İstanbul'da «Protestan Cemaati İdâre Heyeti» teşekkül etti. 1850'de bir ferman ile bunlara bir «Millet Reisi» seçme hakkı verildi ve bir «Protestan Milleti» tanındı. Reislerine de «Millet Vekili» ünvanı tevcih olundu¹⁸.

Protestanlar İmparatorluk içindeki faaliyetlerini, bilhassa 1856 Islahat Fermanı'nın tanıdığı hürriyetten istifade ederek 1860'tan sonra yoğunlaştırdılar. Yurdun dört bir tarafında Protestanlığı yaymak için kolejler, yetim evleri, kilise ve manastırlar açtılar. Özellikle kolejler, maksatlarına ulaşmalarında büyük rol oynuyordu¹⁹.

Tanzimat yıllarında Katolikler kendilerini Fransız, Ortodokslar Rus ve Protestanlar İngiliz kabul ediyorlardı²⁰. Nitekim, Rumlar ve

17 Cevdet Küçük, «Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayr-i Müslim Tebaaya Gösterilen Tolerans ve Bu Konuda Artın Paşa'nın Sultan II. Hamid'e Sunduğu İki Lâyiha», *1. Millî Türkoloji Kongresi Zabıtları*, İstanbul 1980, s. 251.

18 Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Mes'elesi*, Ankara 1950, s. 156.

19 Cevdet Küçük, *Aynı eser*, göst. yer.

20 Engelhard, *Türkiye ve Tanzimat* (Türkçe Tercüme Ali Reşad), İstanbul 1328, s. 54.

Ermeniler, Avrupa sermayesinin Anadolu'ya girmesi ve yerleşmesinde önemli bir rol oynadılar. Bölgeleri ve bölgelerin gelenek-göreneklerini iyi bilmeleri, ticarî ilişkilerde buldukları Türk halkının dilini de iyi kavramaları ticarî bilgi ve kabiliyetleri, onları, Avrupalılar için vazgeçilmez tabii bir ortak niteliğine yükseltti. İzmir'deki ticaret kolonisi ile bölgenin içerilerindeki üreticiler arasındaki tek bağ Rum ve Ermeniler'di. Onlar olmadan ithal edilen Avrupa malları satılamayacağı gibi, Batı Anadolu'nun ihraç malları da üreticilerden toplanıp İzmir'e, oradan da Avrupa pazarlarına gönderilemezdi²¹. Görüldüğü gibi Avrupa devletleri gayr-ı müslim tebaayı tamamen kendi ticarî menfaatleri için kullanıyor ve buna erişmek için de dinî himâyeyi, siyasî ve ticarî gayelerine ulaşabilmek yolunda bir vasıta olarak seçiyorlardı.

Avrupa devletlerinin sermayelerini daha müessir bir şekilde Anadolu'ya girmesinde önemli bir rol oynayan Rumlar ve Ermeniler, gittikçe daha da zenginleşmişler ve Tanzimât dönemine gelindiğinde İstanbul başta olmak üzere İzmir ve Adana gibi önemli ticaret merkezlerinde, Ermeni zenginlerinden oluşan bir «Ermeni Burjuva» tabakasının ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Artık bundan sonra Ermeniler arasında milliyetçilik cereyanı yavaş yavaş gelişme göstermeğe başlamıştır. Halbuki o ana kadar özellikle Anadolu'da yaşayan Ermeniler Türkçe'den başka lisan bilmezler, soy isimlerini dahi Türkçe olarak kullanırlar, «yan» yerine daima «oğlu» kelimesini tercih ederlerdi. Fakat bundan böyle, «oğlu» kelimesinin yerini «yan» almağa başladığı görülür.

Devlet müesseselerinde birçok Ermeni kullanılır ve bunların arasında büyük mevkilere kadar yükselenler çıkardı. Esasında Ermeniler'e diğer azınlıklara nazaran daima daha başka bir türlü muamele yapılır, «Sadık Tebaa» olarak tanımlanırdı. Bu yüzden Osmanlı Devleti, sadece onların refahım düşünmüş olmasından ötürü, biri 1847'de diğeri 1860'da olmak üzere iki geniş imtiyaz vermiştir.

1839'da Ermeniler, patrikliğin yanında bir ruhânî meclisin kurulmasını, ve sivillerin yaptıkları işleri kontrol için de laik bir meclisin açılmasını istediler. Bu istekleri bazı sebeplerden dolayı, biraz

21 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, (Üçüncü Baskı) Ankara 1982, s. 18.

gecikmiş ve nihayet 1847 senesinde istekleri kabul edilmiştir. Bu mecliste azalar, henüz asılzâdeler tarafından seçiliyordu. 1860 senesinde verilen imtiyaz ise Osmanlı İmparatorluğu'nun zararına olduğu halde kabul edilmiştir. Ermeniler bu imtiyazla milletlerini daima uyandırmakla meşgul olmuşlardır. Tabii bunu, muhtelif vasıtalarla yapmışlardır.

1860 tarihi, Ermeniler için milliyet cereyanlarının en ziyade kuvvetle yayıldığı devrin başlangıcı sayılabilir. 1860'da «Hayırsever Cemiyeti» kurulmuş, bunu 1870-1880 tarihleri arasında buna benzer cemiyetlerin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tesisi takibetmiş; bu sözde yardım cemiyetleri, geniş ölçüde milliyetçilik propagandasına girişmişlerdir.

Ermenilik için çalışanların, isyan hareketlerini telkin edenlerin başında en ziyade ruhanî reisler geliyordu. Bunların mevkileri icabı telkinleri, halk üzerinde daha ziyade tesirli oluyordu²².

Esasmda her isyan hareketinde bazı esas müşterek noktalar bulunur. Birtakım mütefekkirler ortaya çıkıp, evvelâ münevver tabakayı harekete geçirirler, fikirlerini gazete, mecmua, kitap ve konferanslarla etrafa yayarak ve uzun zaman çalışarak halkı hazırlarlar ve harekete geçmeden önce de, muayyen bir gayenin tahakkuku için, gerek hükümet ve gerekse ahali arasında tethiş uyandırabilmek amacı ile gizli birtakım cemiyetler teşkil ederler. Kamuoyu oluştuktan sonra, artık ya kendi kuvvetine veya harici bazı kuvvetlere dayanarak harekete geçerler.

İşte Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli tarihlerde meydana gelen Ermeni ayaklanmaları da bütün bu safhaları geçirmiştir.

Önceleri hayırsever cemiyetler halinde, siyasî yönden teşkilatlanmaya başlayan Ermeniler, daha sonra, 1887'de İsviçre'de Hınçak, 1890'da Kafkasya'da Taşnak Komitelerini kurarak daha şuurulu bir şekilde Devlet'le mücadeleye başlamışlardır. Bu Komitelerin teşkilât ve programları çeşitli eserlerde yayınlanmış olup faaliyetlerinin en küçük ayrıntıları dahi bilinmektedir. Fakat makalemize konu olan «Kaza İhtilâl Teşkilâtı» *Talimatnâmesi*²³ bunlardan ayrı bir özelliğe

22 Esat Uras, s. 423 vd., 433, 461.

23 Tâlimât, 1909 - 1910 yıllarında iki sene Van'da Tümen Komutanlığı yapan Miralay Mehmed Fuad Bey tarafından Bitlis'te ele geçirilmiş, Ermeni-

sahip olduğundan neşrini uygun bulduk. Talimatı madde madde ele alıp incelemeye lüzum yoktur. Zira maddeler açık ve doyurucudur. Şimdi «Talimât» hakkında biraz bilgi vermeğe geçebiliriz.

Kaza İhtilâl Teşkilâtı Talimatnâmesi

Tâlimât «Maksat» başlığını taşıyan ve Ermeni ihtilâlciliğinin gayesini açıklayan bir bölümle başlamaktadır. Daha sonra «Kaza Dâiresi» ana başlığı altında «Kazaların İhtilâl Teşkilâtı» ayrı ayrı ele alınarak açıklanmaktadır.

Tâlimâtın maksat bölümünde ezcümle, Ermeni ihtilâlcilerinin gayesinin pek yüce ve teşebbüslerinin pek kutsal olduğu belirtildikten sonra, ihtilâlciliğin mevcut «istibdat» idâresinin zulümlerinin ortadan kaldırılması için meydana çıktığına işâret edilmektedir. Daha sonra, Ermeniler'in asırlardan beri sahip oldukları haklardan mahrum bırakıldıkları, Osmanlı Hükümeti'nin daima Ermeni mevcudiyetini mahvetmeğe çalıştığı ve bunun üzerine Ermeniler'in ya istiklâl ya ölüm parolosu ile harekete geçtiği belirtiliyordu. İhtilâlciliğin ana hareket noktasının bundan kaynaklandığını belirten talimatta daha sonra, ihtilâlciliğin genel bir değişim olduğu zikredilmekte ve din, mezhep, ırk farkı gözetmeksizin bütün ahaliyi iyi bir hale getirmeyi amaçladıkları beyan olunmaktadır. Bu gayeye erişebilmek için de «istibdat» idaresinin mutlaka ortadan kaldırılmasının şart olduğu, Ermeni, Süryani, Kürt, Türk ayırımı yapmadan, bütün ahaliyi hukukça eşit tutan bir kanun ve nizama tâbi, «yeni bir hükümet» teşkil edilmesi, esas alınıyordu. Ayrıca Türk Sultanları'nın yerine Ermeni veya sâir Hristiyanlar'dan birinin geçirilmesi fikri, talimatın en ilgi çekici yanını oluşturmaktadır.

Talimatın maksat bölümünde daha sonra, Ermeni ihtilâlcilerinin bu gayeye ulaşmaları için ahalden, kan, kurban, darağaç, hapis, işkence gibi fedakârlıklar talep etmekte olduğu ve daha da edeceği belirtiliyordu. Her şeyin bir bahası olduğu, hürriyetin de bahasının

ce'den tercüme ettirilerek bilâhure ailesine intikâl etmiştir. Tâlimâtın üzerinde tarih yoktur. Fakat 1890'da kurulan Taşnak Komitesi'nin faaliyet sırasında ele geçtiği göz önüne alınacak olursa, 1890'dan sonra kaleme alındığı ortaya çıkar. Tâlimâtın âilesinden tarafıma teminine sağlayan, Sayın Ziyad Ebüzziya Beyefendi'ye burada teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

«kan» olduğu, ihtilâlciliğin Kürt, Türk, veya Çerkes ile din ve mezheple ilgisinin olmadığına tekrar işaret eden talimat, ihtilâlciliğin muharebesinin Devlet'in mevcut idaresiyle olduğuna bir kere daha dikkati çekmektedir. Ayrıca Ermeni ihtilâlciliği, şayet, Kürt, Türk, Çerkes gibi diğer milletlerinde fikir ve taraftarlığını kazanacak olduğu takdirde, o vakit ihtilâlciliğin çok uygun bir iş görmüş olacağı da belirtiliyordu.

Maksat bölümünde daha sonra tekrar devlet ileri gelenlerine sataşarak bunlar hakkında «ahalinin kanını emen sülük gibi» denilmektedir. Bu gibi kimselerin ihtilâlciliğin düşmanı olduğu ve bunlar ister Ermeni ister Türk veya Kürt veyahut Çerkes olsun haklarında yapılacak muamelede fark olmayacağı ifade ediliyordu.

Maksat bölümünde son olarak, ihtilâlciliğin ayrıca kendine mahsus özel bir talimatının mevcut olduğu, esas maksadı burada tafsiyatıyla beyan etmeğe gerek olmadığı, sadece kazalara mahsus teşkilât talimatını burada zikr etmekle iktifa olunacağı, ihtilâl mensubu olan her bir kimsenin bu kutsal nizamnâmeğe kayıtsız şartsız uymaya mecbur olduğu belirtiliyordu.

Talimatın maksat bölümünden sonra, «Kaza Dâiresi» ana başlığı altında «Kazaların İhtilâl Teşkilâtı» ve çalışma şekilleri izah edilmektedir. Buna göre «Kaza Dâiresi» başlıca şu kısımlardan oluşuyordu :

Muhzır (Genel Başkan), Merkez Komitesi, Mahallî Fırkalar, Mahallî Muhzır ve Fırka Reisi, Müzakere Azâsı, Sandık Emni, Esliha (Silâhlar), Gönüllü Asker, Mahkûm, Ceza, Dâire.

Paradan silâha, silâhtan yargılamaya varıncaya kadar tamamen kendi teşkilât programları dahilinde hareket eden *Ermeni İhtilâlcileri*, sanki ortada bir hukuk devleti yokmuş gibi Devlet'i tamamen inkâr yoluna gitmişlerdir. Bu tür davranışları çok yakın tarihimizde de görmek mümkündür. Fakat bütün bu nevi hareketlerin en sonunda kötü niyetli kimselerin üzerinde kalacağı da tarihi bir gerçektir.

Talimatı, öneminden dolayı aynen vermeyi uygun bulduk.

Bitlis Vilâyetinde Derdest Edilen Ermeni İhtilâlcilerinin Talimât Tercümesi.

T a ' l i m â t

Maksad :

Ermeni ihtilâlciliğinin maksadı pek âlî ve teşebbüsleri pek mukaddestir. Ermeni ihtilâlciliği, hâl-i hâzır istilâ eden bir takım cebbarlıkların (istibdad) ve zulümlerin ref'i için ihdâs edilmiştir.

Asırlardan beri Ermeni milleti mâlik olduğu hukûkdan mahrûm kalmıştır. Osmanlı hükûmeti dâimâ Ermeni'nin mevcûdiyetini mahvetmeğe çalışmış, anın haysiyet ve emvâlini gasbetmiş elindeki kuvvet-i yevmiyesini nehb etmeğe çalışmıştır. Velhâsıl Ermeni milleti nice asırlardan beri bu çekilmez boyunduruğun ağırlığını hissedegelmiş, nihâyet yâ mevât veyâ istihsâl-i hürriyete karar vermiştir. İşte ihtilâlcilik de bundan tevellüd etmiştir. İhtilâlcilik bâis-i tebeddü'âtıdır. Yani gerek Ermeni ve gerekse dîn ve mezheb tefrîk edilmeksizin umûm milletlerden mürekkeb ahaliyi iyi bir hâle tebdîl edüp ma'nen ve mâddeten şeh-râh-ı feyz ve terakkiye sevk ve îsâl eylemeğe bâdîdir.

İhtilâlciliğin maksadı, hâzıre hüküm-fermâ olan cebâbire-i hükûmetin (istibdâdı) vücûdunu kaldırmak ve anın yerine, Ermeni, Süryânî, Kürd, Türk hepsini hukûkca müsâvî tutan bir kanûn ve nizâmâta tâbî bir hükûmet teşkîl eylemektir. Mülâhaza edilmeli ki, eğer Türk Sultanlarının yerine Ermeni veya sâir Hristiyanlardan bir hükümdâr hüküm-fermâ olacak olursa, bu hâl ahâlinin kuvve-i ma'nevîyesine ve idâre-i mâliyesine ne gibi tebeddülât ve te'sirâtı mâcib olur?

Ermeni ihtilâlciliği, kendinin âlî ve mukaddes olan maksûduna vâsıl olmak için ahâlden kan, kurban, darağaç, habs, işkence ve sâir bu misîllü fedakârlık taleb etdi ve daha da taleb etmektedir. Her şeyin bahâsı var, hürriyetin bahâsı da kandır! Mâ'lûmdur ki, her bir milletin hidemât-ı meşküresi kan ile takdîr olunmuştur. İhtilâlciliğin Kürd, Türk veya Çerkes ile ve dîn ve mezheble işi yoktur. Ancak

ihtilâlciliğin muharebesi hâlen hüküm-fermâ olan devletin idâre-i hazırası aleyhindedir.

Eğer ihtilâlcilik, Kürd, Türk, Çerkes gibi milel-i sâirenin de efkâr ve ittîfak ve mu'âvenetini de kazanabilirse ol vakit pek mer-güb ve matlûba muvâfık bir iş görülmüş olur. Devlet ve millet in o muzır erkânları ki, sülûk gibi ahalinin kanını emiyorlar; bu misil-lüler ihtilâlciliğin düşmanlardır. İster Ermeni'den olsun, ister Türk veya Kürd veyahud Çerkes'den bulunsun, bunlar hakkında yapılacak mu'âmelede fark yoktur.

Ihtilâlciliğin ta'limât-ı mahsûsası ayrıca mevcûddur. Bunun esâs ve maksadın, tafsilâtıyla beyâna hâcet görmem. Yalnız kazâlara mahsûs teşkilâtın ta'limâtını zikr ile iktifâ eyledim; ki müntesibîn-den bulunan her kimse, bunun nizâmât-ı mukaddesesine bilâ-şart itâ'ate mecbûrdurlar.

Kazâ Dâiresi

Muhzır :

Her bir Ermeni kazâsının fa'al ve işgüzâr bir adamı bulunacak-dırki, buna «muhzır-ı umûmî» denilir. Bunun vazîfesi, yerli merkez komitesine kurâda fırka teşkilâtlarına nezâret etmek ve ahâlîyi yek-düğerleriyle vifâk ve münâsebâtta bulundurmaktır ve hudûd hâriciyle civâr kazâların (fa'al) adamlarıyla te'sîs-i muhâbere etmek ve ih-tilâlin tevsi' ve taammüm eylesine cehd eylemek ve bu suretle hem-efkâr bulunan ahâlinin mu'âvenetiyle nümâyişler, isyânlar çı-karmaktır.

Gerek kazâdaki merkez komitesi ve gerek kurâdaki mahallî ko-miteler, «muhzır-ı umûmî»ye müraca'ata ve anın emrine inkıyâd ve itâ'ata mecbûr ve mükellefdirler.

Merkez Komitesi :

Bir kazânın merkez komitesi kasabanın mu'temed ve akıllı adam-larından teşekkül eder. Kurâ fırka reislerinden münâsib olanlar dahi işbu komite a'zâhına intihâb ve kabûl olunabilir. Komitenin res-

men muhâberesi kazânın muhızır-ı umûmîsiyledir, ve muhızır-ı umûmîden aldığı evâmîr ve ta'limâtı kurâ fırkalarına tebliğ eder.

Husûsî teşebbüsât, meselâ bir irtibât tesîsi, müstahakk idâm olan sûi-kasd, harekât-ı nümayişkârâne icrâ etmek, eslihâ ve nukûda dâir istihzârât ve tedârikâtda bulunmak gibi teşebbüsler, komite, icrâ edebilir. Şu kadarki, teşebbüsâtı hakkında muhızır-ı umûmîden muvâfakat ve ta'limât istihzâl etmeğe mecbûrdur.

Umûmî nümayişler, isyânlar ve büyük miqyâsta olan teşebbüsler için muhızır-ı umûmîlerin ictimâ' ve akd-i meclis eylemeleri lâzımdır. Bu misillü meclis-i umûmî akd-i ise muhızır-ı umûmîlerin rey ve tensîblerine mütevakıftır.

Mahallî Fırkalar :

Mahallî bir fırka emîn ve fâzil adamlardan teşekkül eder. Buna intisâb edecek arkadaşlara, hizmetin kudsîyetini ve bununla berâber çekilmez derecede olan ağırlığını bi'l-etrafl anlatmalı. Misâlen, hayatını, sa'âdetini ve emvâl ve emlakîni fedâ eylesini umûm arkadaşlar muvâcehesinde ber-vech-i âtî ahd ü peymân etmelidir :

«Cenâb-ı Hakk huzûrunda ve arkadaşlar muvâcehesinde ahd ü va'd ederek işbu İncil-i şerîf ile kılıç üzerine yemîn ederimki, elimden gelen hizmeti milletime takdîm edeyim. Servet ve iktidâr bünyemi dirîğ etmeyerek peder, vâlide, birâder, hemşîre, evlâd ü iyâlîmi ve hattâ hayatıma bile kurban edeyim. Nihâyet derecede kâtim-i es-râr, refik-perver ve ahlâkça temiz ve fâzil olayım. Ve eğer aksi hareketle nizâma itâ'atsizlikde bulunursam Cenâb-ı Hakkın lâneti üzerine ve kamm da arkadaş ve refiklerime helâl olsun.»

Mahallî Muhızır ve Fırka Reisi :

Köyün mu'temet a'zâları böylece mübâyâ'a ve ohd ü peymân ettikten sonra, a'zâlardan münâsib birini «fırka reisi» veya «muhızır» intihâb ederler. Fırka reisinin vazifesi şudur ki : gâyet temkinli ve metîn bir tavırdaki bulunarak fırkasının hareket ve fa'âliyetine nezâret eder. Ve muhızır-ı umûmî ve mücâvir fırka reisleri ile dâimen irtibât ve muhâberede bulunur. Şâyet a'zâlardan biri bir kabahat veya bir cürüm işleyecek olursa fırka reisi, kendine mahrem a'zâlarla bi'l-

müzâkere umûm arkadaşların huzûrunda isticvâb ve tahkîk-i keyfiyet eder. Ve delâil-i kâta ve emârât-ı kaviyye elde ettikten sonra cürmün derecesine göre cezalandırır. Ve eğer cürmü pek ağır ise i'dâmına hükm olunur.

Bir fırka reisi, mevki'in bazı husûsî işlerinin icrâsı veyahud bir mücrimin cezalandırılması için arkadaşların[ın] rey'ini istihsâl etmeğe mecbûrdur. Ve eğer teşebbüsât-ı vâkı'a büyük bir mikyasda ise, bir mertebedeki umûm gidişâta fâide veya mazarrat irâs edecek olursa ol vakit fırka reisi reyleri topladıktan sonra, muhızır-ı umûmîye beyân-ı keyfiyet ederek andan istîzân edüp ba'dehû teşebbüsü icrâ eylesi lâzımdır. Karyelerde vukû' bulan münâzaât ve münâkaşâtı hall ü fasl etmek ve verilen ta'limât mucebince «muhızır-ı umûmî» tarafından gönderilen fedâî askerlerine irâe-i tarîk eylemek fırka reisinin cümle vezâifindedir. Eğer vazifesinde tekâsül ve tesâmuh eder de bundan dolayı fedâîlere bir mazarrât âriz olacak olursa, bu mazarrâtın hidemât-ı umûmîyeye te'siri olacağı cihetle bu mes'ûliyet mezkûr fırka reisine ve fırkaya âid bulunacaktır.

Müzâkere A'zâsı :

Mahallî fırka mensûbininden iki veya dört şahıs müzâkere a'zâsı intihâb edilir; ki bunlar fırka reisi ile müşâvere ve müzâkerede bulunmağa mecburdurlar. Fırka reisi ise müzâkere a'zâlarının rey'i inzâm etmedikçe hiç bir teşebbüsâtda bulunmayacaktır. Almış olduğu mektûbları müzâkere a'zâlarının huzurlarında kıraât etmeğe ve onların rey'lerini aldıktan sonra cevap yazmağa borçludur. Eğer alınan mektubda umûma âid havadisât ve bâdî-i teselli muhâberât var ise, berâ-yi teşvik fırka a'zâlarının cümlesine ilân eder. Eğer husûsî ve esrâr makûlesinden ise, fırka a'zâları bundan haberdâr olmağa selâhiyetdâr olmadıkları gibi, anlamak için cüst ü cûlukta da bulunmayacaklardır.

Sandık Emîni :

Mahallî fırka a'zâlarından biri sandık emîni intihâb edilir. Bu fırkaya mensûb olan bir arkadaş, iktidârına göre kendi kuvve-i mâliyesinin bir mikdârını hüsn-i rızâsiyle fırkaya hediye edecektir. Bu

hediye fırka reisi ve müzâkere a'zâlarının ma'rifetiyle sandık eminine teslim olunur.

Fırka, herkesin iktidâr ve münâsebâtına göre haftalık veya aylık îâneleri tahsîs eder. İşbu tahsîsât bilâ-müddet reis ve a'zâların ma'rifetleriyle tahsîl olunup sandık eminine teslim edilir. Fırka kendi îânelerinden başka gece, gündüz çalışup hem-efkâr olan köylülerden ve sâir mahallerden cebr ve taziyik etmeksizin îâne-i nakdiyye toplayup fırkanın taht-ı tasarrufuna bırakacaktır. İmdî, bir fırkanın tedârük ettiği kuvvet umûm hizmete ve ihtilâlciliğe âid bulunduğu cihetle, sandık emîni hod-behod sarfiyâta, farzen veya fâiz sûretiyle birisine vermeğe veyahud sonra te'diye etmek şartıyla kendi ihtiyâcât-ı zâtiyyesine sarfa mezûn değildir. Beher ay nihayetinde umûm arkadaşlarla fırka reisinin huzûrunda hesap vermeğe mecbûrdur.

Eslîha :

Hudûd hâricinde bulunan ihtilâl komiteleri ve hem-efkâr olan arkadaşlar fedâî fırkalarına teslim ve mahall-i maksûda i'zâm etmeğe ancak kâdir olabilir. Bu halde mahallî fırkalar elde ettikleri kuvvetle teslim olmağa mecbûrdurlar. Eslîha ister bir ve isterse beş aded olsun umûm fırkaya ve umûm hizmete âid bulunur. Bir refik ki, hizmet zımnında fırkanın kararıyla bir mahalle gönderilir, fırka reisinden eslihâ ahz eder ve avdetinde yine fırka reisine teslim eyler.

Kuvve-i mâliyyeleri müsâid olan adamlar kendi akçeleriyle eslihâ mübâyâ'a etmeğe borçludurlar. Bir arkadaş kendi parasıyla mübâyâ'a ettiği eslihâyı fırkanın taht-ı tasarrufuna terk ederse pek muazzez ve muhterem sayılır. Kendi hüsn-i rızâsiyle fırkaya terk etmediği cebren elinden almağa kimsenin hak ve selahiyeti yoktur.

Ermeniler için silâh elzem olduğunu hem-efkâr köylülere anladıp bu husûsa iknâ' etmek fırkaların vazîfesidir. Zîrâ bunların mevcudiyetini muhâfaza edecek ancak silâhtır. Binâenaleyh silâhın tedârükü elzemdir. Velhâsıl silâh tedârük etmek ve dâima hazır ve müheyyâ bulunmak cihetlerini farzu'l-ayn göstermelidir. Emînlerin kuvve-i mâliyyeleri ve mâl ve mülkleri mutlak bir gün olur mahvolacaktır. Buna katliamlar, iğtişâşlar hulk olacaktır. O sıralarda eslihâdır bize nâmus ikilili olacak !

Ermeniler'in feryâd u figânları, gasb ve gâretler, hetk-i urz, cebrî tebdîl-i mezheb gibi şeyler derece-i nihâyeye gelmiştir. Silâh ve yine silâhtır ahaliyi bu acı dertlerden kurtaracak. Eğer silâh elinde düşmana karşı kollarını sallaya sallaya kabre girersen, ol vakit vicdânın rahat olacak ve kendini zencir-i esâretten tahlîs etmiş göreceksin.

Yerli (mahallî) bir fırka veyahud müttetik arkadaşlar asla ümid etmesinlerki hariçden bir kimse kendülerine eslihâ verir. Eğer münâsebet elverir ve fırsat düşsebilirse umûm âmillerin arzu ve niyetleri ahâliyi silâhlandırmaktır. Fakat hasta olan ahâlidir. Dertlerinin ağırlığına anlara hissettirmek o âmilin borcudur.

Gönüllü Asker :

Gönüllü asker diye, fırkanın ol a'zalarına deniyorki, kendi arzu ve ihtiyâklarıyla hizmetin en ağır cihetlerini deruhte ederler. Hizmetin talep ettiği mahalle gitmek ve hizmet-i umumîyenin husûlüne çalışmak bunların vecûbindendir. Bunların hizmeti yalnız kendi bulunduıkları dâireye münhasır kalmayıp, fırka bir medenî meclis teşkil edüb a'zaları istimrâc ederek kim ki hüsn-i rızâsıyla hânesini, peder ve vâlidesini, hemşire ve birâderini, evlâd ü vyâlini terk edüp hizmetin dâvet eylediği mahalle gitmeği göze aldırırsa, o me'mûr olur. Fırka mensûbîninden biri hakkında metânet-i fikriyye ve kuvâyi bedeniyeleri mülahaza ve muvâzene edilerek, eğer yürümeğe, kaçmağa, koşmağa, aç ve susuz kalmağa, çıplak ve yalınayak işkencelere dayanmağa velhâsıl hayatını mahvetmeğe hapishânelerde kalmağa, darağaçlarının üzerine çıkmağa, velhâsıl darb olmağa ve her türlü işkencelerin ağırlığına tahammüle kemâl-i cesâretle râzı olur ve kabûl ederse, işte o şahıs ahâlinin kanıyla oynamak üzere meydana çıksun. A'zâlardan hangisinin bu ağırlığa tahammülleri yok, o misillüler yerlerinde kalurlar ve dâireleri dâhilinde başkaca sâdkâne ifâ-yi hizmet ederler.

Yerlerinde kalan gönüllü askerleri, ihtiyât makâmında kalup mahallî fırka reisinin emriyle hareket ederler. Yalnız mahzur-ı umumî bunları dâvet eylediği takdirde diğer fedâî fırkalarına iltihâk ederler.

Mahkûm :

İhtilâlcilik ta'limâtı mücebince i'dâma müstahak olanlara diror (دور) denilüb bunlar, ahâliye büyük ve nâ-kabil-i şifâ mazarratlar irâs edenler veyâ umum hizmeti rahnedâr ettikleri emârât-ı kaviyye ve delâil-i katra ile sâbit olanlardır. Şehâdet-i kaviyye ve berâhîn-i kat'î'ye olmaksızın bir kan altına girmek ma'fûv değildir. İhtilâlcilere insan kanı pek bahâh olmalıdır. Bi'l-icâb bir katli icrâ olunduğu zamân vahşiyâne mu'âmele etmek lâzımgelmez. Misâlen, hetk-i ırz u nâmus, gasb u gâret, karı ve çocuk ve çoluğun katli veyâhud maktûlün vücûdunu kıym kıym etmek gibi.

Ma'lumdurki ihtilâlciliğin şikâyet ve itirâzları bu gibi vahşet, aleyhinedir. Binâenaleyh, ihtilâlciler için buna mûmâsil hareketde bulunmak asla câiz olamaz.

Cezâ :

Eğer fırka a'zâlarından biri bir cürm işleyecek olursa, cürmün nev'ine, mertebesine göre cezâ görecektir. Muhzır ve fırka reisi bendinde muharrer olduğu gibi, eğer fırka reisi ta'limât ahkâmına muğayir bir hareketde bulunacak olursa, derhal medenî bir meclis teşkil edilerek vicdân ve sâiresinde mes'ele ta'mâk ve tahkik edildikten sonra, müzâkere a'zâları, netîce-i müzâkereyi muhzır-ı umûmîye arz ederler. Eğer muhzır-ı umûmî uzak bir mesâfede ise, ol vakit kendi etrâf ve civârında bulunan komitelere beyân-ı keyfiyet edecektir; bunlar da bi'l-cümle fırka reislerini cem' ederek tahakkuk eden cürme göre cezâ tertîb edeceklerdir.

Dâire :

Eğer kazâlar küçük olacak olursa, zaten bâlâda muharrer olduğu üzere, her bir köyün bir fırkası ve fırka reisi ile muhzır olduğundan bunlar bir muhzır meclis ederek o muhzırlardan münâsiblerini komiteye reis intihâb ederler. Ve bunlardan birisi o dâireye (muhzır-ı umûmî) olur. Ol dahî kendi komitesiyle berâber dâireyi idâre eder, ve dâiresinde bulunan fırkalara ve muhzırlara nezâret eder. Ve cümle muhzırlarla muhâberede bulunur. Ve muhzır-ı umûmî

ol dâire muhızrlar ve komitesiyle muhâbere eder. Anlar dahî dâirelerinde bulunan fırkalara ve muhızrlara aldıkları ta'limât ve havâdisâtı teblîğ ederler.

Eğer kazânın mantıkası vâsî' olacak olursa ol vakit bir kaç raynuk (رايونك) komiteleri teşkîl etmek icâb eder. İşbu raynuk komitelerinin dâire muhızrları yekdiğeriyle resmen muhâberede bulunacaklardır. Raynuk komiteleri kendi dâireleri dahilindeki husûsî işlere ve vasat halde bulunan teşebbüsâta karar verebilir. Fakat vâsî' teşebbüsler için zâten muhızr-ı umûmîlerin akd-i meclis ederek bunlar ma'rifetiyle karar verilmesi lâzımdır. Bir kazânın muhızr-ı umûmîsi her bir fırka ile başka, başka muhâbere eder ve fedâî fırkalarının levâzımâtını tehîyye ve tedârük eder. Ve hizmetin eslihâ ve mâliyece olan kuvvetini tezyîd etmek esbâbına tevessül etmek üzere i'âneler cem' eder. Bu misillü matlûbat fırka reislerinden talep olunur. Ve buna âmîl âdemlerden birinin mührü ile ilm. ü haber verilir. Bir gönüllü asker veyâ müttefik arkadaşı bir maharrerât veyâ bir tavsiyenâme hâmil olmadığı halde keyfe mâ-ettefak bir şey talep etmeğe hak ve selâhiyeti yoktur. Eğer bir fedâî kendi başına bir köyden veyâ efrâd-ı ahâleden birisinden veyâ fırka a'zâlarının birisinden bir matlûbâtta bulunacak olursa mahallî muhızr bilâ-tesâhüb ve lâ-müsâmahâ vukû'âtı derhal muhızr-ı umûmîye haber vermeğe borçludur. Medenî muhâkemeleri ayrı gayrı tefrîk, tesâhüb gibi şeyler ma'füv değildir. İster birâderi ve vâlideyni olsun sadâkat ve kutsiyyet esâsı üzere müesses olan işbu kazâ teşkîlâtı ta'limâtına hâtîme veriyorum. Ahâli ancak bu tarîk ile maksûduna vâsıl olabilir. Hâtîme olarak Nalbantyan'ın şu sözlerini burada zikr edeyim :

«Ah, yol dikenlidir! Sana bir çok felâket intizâr ediyor. Hürriyet muhiblerine bu dünya pek çok daraçtır. İhtilâlciliğin ibtidâsı ve hâtîmesi bu sözdür. Biri cümle için; cümlesi de biri içindedir.»

تعلیمی ولایتیه در دست ایدیلاره
ارمنی اختلاجاتی تعلیمات ایدیلاره

تعلیمات

مقصود: ارمنی اختلاجاتی مقصدی بپ عالی و تشبیری ب مقصد . ارمنی اختلاجاتی حال حاضر
استیلا ایدیلاره بر طاقم جبار لقا استیلا و ظلمتک رخصی ایچونه اعدا ایدیلاره .
عصر لر دیزه ارمن ملتی مالک اولدیلرین حقوقونه محروم قالدیلر . عثمانی حکومتی دائماً
ارمنیه موجودیتیه محو ایتک جانشینه ، انک حثیت و اموالنی خصیب ایچمه انکی قوت
یونیه منی نوب ایتک جانشیلر . و الحال ارمن ملتی نیچم عصر لر دیزه بد چکلر بویوزیلر
آخر لغی حسی ایدیه ملکه نه ایتک یا مرته و یا اخصلا هرته قرار ویرشدر . ایش
اختلاجاتی بونیه قولد ایدیلر . اختلاجاتی باعث تیرلدر . یعنی کون ارمن
و ترکس ، دیمه و نه هب تفریم ایلکنیزه عموم مقدده مرکب اهالی ای ای بر حاله تبدیل
ایدیه معنأ دماده مشهوره فیه و ترقی ، سوره و ایدیلر ایلک بادیدر .
اختلاجاتی مقصدی ، حافظاً حکمفرما اولاره جبار لقا حکومت (استیلا) و جودین قالدیرمه
و ایتک یرین ، ارمن ، سر یانی ، کرد ، هریمه حقوق مساویه ملوتانه بر قانونه نظامه
تابع بر حکومت تشکیل ایلکده . ملاحظه ایلکده ، اگر ترک سلطان ایلر ارمن و یا
سائر غیر سیانلرده بر حکمفرما اولرجه اولورس برهال اهالیات قوه معنی کنه و اداؤ
مالیه سنه نه کنه تیرلات و تاثیراتی موجب اولور !!
ارمنی اختلاجاتی ، کنیه عالی و مقصدی اولاره مقصدونه و اصل اولونه ایچونه اهالیلده قانده
قربانده ، دار افواج ، حبسی اشکنجه و سائر بد شلر فد کارلر طلب ایدیلر و دهام طلبه ایلکده
هر شیک برهاسی وار ؟ حریت برهاسی ده قاندر ! معلومه که هر بر ملت خدمت
مشکوره سی قانده ایلر تقدیر اولنشد . اختلاجاتی کرد ، ترک ، و یا هر کس ایلر و
دیمه و نه هب ایش بوقده . انجه اختلاجاتی محابیه سی حالاً حکمفرما اولاره
در دولت اداره حافظه سی علی بنده در .

اگر اختلاف جملعه 'کرد' ترک، هر کس که بخواهد سائره نکرده اظهار واقفانه و معاونت در قرآن بیلورس اولوقت بدست مرغوب و مطلوبی مذخره برایشه آورده اولور . دولت و ملت او مضر اربا ندره که بسولوک کب اهلانیت قانتن امیور لر ؛ بوشلور اختلاف جملعت دشمنی لر . ایتر ارسیده اولدونه ایتر ترک ویا کرد ویا فخرم ویا ربه بولسوره بزدر حقنه یا بیلر چه معالیه فرقه یوقدر .

اختلاف جملعت تعلیمات محضه بی آیروم موجود در . بوند اساس و مقصدین تعلیمات بیان حاجت کورم . یکه تضاره محضه تشکلات تعلیماتن ذکر الیه التفاضلیم ؛ آ . نسبتینه بولنا هر کیم ؛ بوند نظامات مقدسینه بلا شرط اطاعت مجبوردر .

تضاریر

محضه : هر باره تضاریرت فعاله دایکنار برآده بولر بقدرکنه بولر «محضه عمره» ریشلور . بوند وظیفه سی ؛ بولر مرکز قومیه سنه قراره فرقه تشکلاتین نظارت اتمت واهالی ؛ بولر بیلر و فاضه و ناسبانه بولر بریمه و حدود خار بیلر جوار تضاریرت (فاعل) ادنار بولر تأسیسه مخابره اینله و تضاریرت . تعام و تعام ایمنه بولر اینله بولر بره بولر هم انظار بولنا اهلانیت تضاریرت نماینده ؛ خصیانه ؛ حقیقته .

کره تضاریرت مرکز قومیه سن و کره قراره که محله قومیه لر (محضه عمره) ؛ براصه واند امریه انقیاد و اطاعت مجبور و مکلفدر .

مرکز قومیه : بر تضاریرت مرکز قومیه سن قصبه نیت مقدر و عقلای اولدنده شکل ایسر .

قرا فرقه رئیسار به ناسب اولدر دهن اشید قومیه اخصالته انتخاب و قبول اولر بیلور . قومیه نیت سکا مخابره سی تضاریرت محضه عمره سید در و محضه عمره به آدینه او امر و تعلیماتی قرا . فرقه لرینه تبلیغ ایسر .

حضوره تشیبات شایسته را بنام تأسیس نسخه احزاب اولیة شوقند، حرکت نمایان
 اجرائیه اسلحه و نفورده دار استحضارات و تدارکات به برنامہ کب تشیبات
 قومیہ اجرائیہ یلور، مشوقند کہ تشیباتی سفینه محضر عمری زده مراقبت
 تعلیمات استحصالی انکم مجبوردر.

عقد نمایانر، عصیانر و بیرون مقیاسره اولیة تشیباتی مجبوره محضر عمری مبارک
 اجتماع و عقد مجلسی ایلماره لوزسره، بو مشالدر مجلسی عمری عقده ایلمه محضر عمری مبارک
 رای و تشیباتی شوقند.

محل فرقه: محل فرقه ایلمه و فاعل ادب در نه شکل ایلمه بوک انتساب ایلمه مبت
 ارتقا سده خدمت قدسین و بیونکه برابر حکمت در ایلمه اولیة آخر لغت
 بالاطراف انکلاتی، مثلاً حیاتی سعادت و اموال و انکلاتی فزایلین عموم
 ارتقا شد مرادله سنده جویم آتی عهد و پیمانہ ایلمه در:
 « جناب همه حضور زده ارتقا شد بر ایلمه سنده عهد و وعده ایلمه ایلمه ایلمه
 شریف ایلمه تلخ او زریه نیمه ایلمه کم المده کلایه خدمت ملته تقدیم ایلمه
 شدت و اقتدار بدینہ بن در بیغ ایلمه یک بدر، والدی برادر، هشیره، اولاد
 و عیالہ رحمت حیاتی یلمه قبا یلمه ایلمه یلمه، نهایت دریم ده کاتم ایلمه
 ضیق در و اخلاقیه نیز و فاعل اولایم، و اگر عکس حرکت نظامه
 اطاعت سز لغه بد لندرسیم جناب عقلم لغت نیم او زریه و قائم ده
 ارتقا سده و ضیق یلمه ملال اولیونہ.»

محل فرقه: کونین مقتدا اعضاری بر ایلمه، بیایم، ایلمه کلایه، اعضا لرونہ مناسب
 برین فرقه رئیس دنا و محضره انتخاب ایلمه در، فرقه رئیس و ضیق ایلمه
 بشودر که: غایت تکلیف و متیله بر طوره بد لندرسیم فرقه سندن حرکت و
 فعالیت نظارت ایلمه، و محضر عمری ایلمه بخاور فرقه رئیسره ایلمه دائماً

ارتباط و تجربه ده برنتور. شاید 'اعضای کرده به برصاحت و یا برهم
ایشلیک اولورشم، فرقه رئیس' کندی محرم اعضا لرله بالذکره محرم
ارتقا شکره حضورنده استجاب و تحقیقو کیفیت ایرر. و دلائل قلم و امارات
قریه الیه ایندکرتک هرمدت فیتو درم، سنه کوره جزالذیرر. و اگر هرمد
بیت آخر ایس اعدانه حکم اولور.

برفرقه رئیس 'موقفه بعضه فصوله ایشریه اهرامه ویا فیتو برمجریله
جزالذیرر ایجوده ارتقا شکره رأینا استحصالیته مجبوردر. و اگر تشبیهات
واقع، بیوک برعیامده ایس؛ برریم ده که عدم کیشانه فائده ویا مضرت ایرات
ایده اولورس ادرقت فرقه رئیس رأیره مدیلا درفتک، محضر عدمه یقه بیانه
کیفیت ایررک انده استنباطه ایدمه بعضه تشبیه اهرامه ایس لایسده.
قریه لره ودرعیولایه منافات و منافاتی محل وصل حوائط. و وزیرایه تعلیمات
مدرسیه، محضر عدمه طرخنده کورندریلا، فزائی حکمرینه هیجلیله ایس طریقه
ایس فرقه رئیسک جمله وظایفند. اگر وظیفه ایسده تکامل و تسامح ایررک
برنبیه طویله فزایره بر مضرت عارضه اولورده اولورس، بر مضرتک خدمت
عدمه، تأثیره اولورمهی برنتا، بر مسئولیت مذکور فرقه رئیس، فرقه، خاندان برنتا.

مذکره
اعضای : محلی فرقه منسوینده ایس ویا دریت شخصی مذکره اعضا ایس انتخاب
ایدیلور؛ که بوند فرقه رئیس ایس مشاوره و مذکره ده برنتا مجبوردر.
فرقه رئیس ایس مذکره اعضا لرینک رأیی انضمام ایندکرتک هر بر تشبیهات و برنتا
آلمه اولورمهی مکتوبک مذکره اعضا لرینک حضور راند قرائت اینک و انتر
رأیره ادرفتک جواب یا زرف برر جلددر. اگر آناه مکتوبه عمره

جائز صورتهاست. و باید که تساهل مخایرات و اراستگی. برای تشویق فرقه اعضا
 جمله سینه اعلانه ایدر. و اگر خصم و اسرار مغول استند ایست
 فرقه اعضا را بر نوبه خبر را اولیغ صلاحیتدار اولیغ قاری کی اعلامه ایچو
 بست هر لغوه ره برلیم مقدر.

صنعه امین : محلی فرقه اعضا لرزیده برین صنعه امین انتخاب اینیلور. بفرقه منسوب
 اولیغ بر ارقدا سه اقتدارنه کوره کنده قوه عالمه ایست بر مقدارین صده
 رهنا ایست فرقه ایست ایست ایست. بر هدی فرقه رئیس و مذاکره
 اعضا لرزیده معرفتله صنعه امینه تسلیم اولور.
 فرقه هر کس اقتدار و مناسبانه کوره هفتک لود و یا ایلیغ افغانه لر تخصیص
 ایدر. اشید قضیصات بلوریت رئیس و اعضا لرزیده معرفتله تسلیم
 اولور صنعه امینه تسلیم اینیلور. فرقه کنده افغانه لرزیده بشق
 کیچ کوروز جالبشوب هم افغان اولیغ کوریلور لورده و سایر محلا لورده
 جبر و قضیصه ایملکسریه افغانه تقدیم طوبیلا اینیب فرقه نیک تحت تصرفه برده
 ایدر. بفرقه نیک تدارک ایندی که قوت عموم خدمته و اختلا بلیغف عا
 بولنیغی جهنم صنعه امین هر خود خود صرفیات فرضا و یا فاضله صرفیت
 بر لیس و بر مک و یا خود حکم تأیید ایندی شرطیل کنده اصنیاجات ذایم سنه
 صرفه مأذونه دکدر. بر ای نهایتده عموم از قضا اشرک فرقه رئیس
 حضورینه حساب و بر مک مجبور لر.

اسکی : حدود خار صنده برین اختلال قوتیه لر ده هم افغان اولیغ ارقدا ایندی فزائی
 فرقه لرین تسلیم و محل مقصوده اعزام اینیلور. اینکله افغانه قادر اولور بلور

بهمانکه کمالی فرقه را از اینکلهای قرآنی تسلیح یافته مجبور در لر -
 اسلام ایستاد بر دایسترس بسده عدد از سوره محموم فرقه به و محموم فدیه
 عاثر بودند . بر رفته که خدمت همتی فرقه مذکور را بر محله کوندریلور
 فرقه رئیسین اسلام افند ایستاد و خود تنه بنا فرقه رئیسین تسلیح ایستاد .
 قوه ماله لری مساعد از لر آمده استی آنچه لر ایستاد مبالغه ایستاد بر عاثر لر
 بر ارتقا سینه کنده بازو سینه مبالغه ایستاد که ای فرقه مذکور وقت تصرف ترک
 ایستاد بلع معزز و محترم صاییلور . کنده سینه صاییلور فرقه ترک ایستاد
 جبراً الله الخلق کیست نیست عهد وصال همتی بودند .
 ارتقا ایستاد سلاح الزم از لرین هم افکار کربلور از الادیب بر وضع هم اقتضای ایستاد
 فرقه لرین وظیفه سینه لرین بر لرین بود و دین محافظه ایستاد چه آنچه سلاح لر
 بناء عالمی سلاح استی تدارکی از لرین . و الحال سلاح تدارک ایستاد در انما
 حاضر و مرها بولتعه همتی لرین فرقه الصیه کو ایستاد لرین . ایستاد قوه ماله لری
 و مال و مطلقه مطلقه بر کوبه لرین محو اولم همتی . بر کما قتل عام ایستاد
 خلف اولم همتی . ادره لرده اسلام در بزه ناموس اکیلیه لرین ! +
 ارتقا لرین فریاد و ضیاع لرین غصب و فساد همتی عرصه و جبر تبدیل
 عذیب کین تشار در صیابها - کلکند . سلاح ! دینه سلاح لر
 اهالی لرین بر آیین لرین لرده قهر تاره همتی . اگر سلاح الله دشمنه قارنو
 قول لرین صالای صالای قهر کیرمک اول وقت و جراتت راحت
 اولم همتی و کنده لرین سار تاره تملک ایستاد کوبه جفت .
 لرین (کله) بر فرقه دیا جزو منفعه لرین ایستاد اصلا ایستاد ایستاد که فارجه
 بر کیمه کنده لرین سلاح اسلام لرین .

اگر مناسبت الیرر وفرصت دوشوره بیلورک عموم عاملانک ارزو
 ویتارک اقاله یه سلاخلدیرقصد . فقط حسته اولره اهای در . دردی
 اغرلفن اناره سی ایندی رملک او عاملک بورچیر .

کوکله عکر کوکله عکر ده فرق نیک اول اعضا لریه دینور که کتیه ارزو دایشیا قالم
 خدمتک انک آخر چتارینا در عهده ایدرر . خدمتک طلیب ایشیکه محلم کیتک
 و خدمت عوبیه لایحه لریه چانچیه برناتک دجانبه تدر . برناتک خدمتک یالک کتیه
 بدبولن قاری دایره . محض قالمیب فرق برمدن مجلسی شکل ایدرر اعضا لری
 استخراج ایدرر کیم کم صه رضاسید خانه سنی ایدرر و ادره سن بهشیره
 و برادریم اولاد دخیالتی ترک ایدرر خدمتک دعوت ایلدی که محلم کتیه کوزه
 ایدررک از مانور اولور . فرق مسوئیتده بری عهده منابت نکره و قوی
 بدیه لری سلاخلدیق و موازنه ایدررک اگر یوزیکه قاصف قوشمق اوج و مسوئت
 قالمق صیلا صه و یالیه ایامه اشکلر طایانق و الحامل خیانتی محرم کیم صیلا صه
 قالمق دار اغچهر نیک اوزرینه صیقف و الحال ضربت اوقف و هر در لو اشکلر
 اغرلفه تحمل کمال حسارتک راضی اولور و قبول ایدررک ایشته ادرشخی اهلینک
 قانیم ادرینامه اوزره میانه صیقف سوره . اعضا لریه هانکینسک بو اغرلفه
 تحمل لری برده اولشلولر برلرنده قالدور لری دایره لری دایره لریه صادقانه
 ایفای خدمت ایدرر .

برلرنده قانیمه کوکله عکر لری احیاط مقاننده قالدی محلم فرق سینه ایدرر
 حرکت ایدرر . یالک محض عوبی برناری دعوت ایلدی که تقدیریم دیگر قضای فرق لریه
 التماس ایدرر .

دیروز: اختلاف جملہ تعلیماتی موضوعات پر اجماع سے مستعد اور نازک (دیروز) رہنا؛
 بدنام، اہالی، بیرون و ناقابل تفسیر اثرات ایسا و یا مجموعہ خدمتیں جنہیں دار
 ایشیا کی امارات قویہ و دلائل قاطعہ ایسا آتے اور لارڈ۔ شہادت قویہ
 و براہیدہ قاطعہ اولیٰ فیہ بر قانہ التہ کیلئے معقولہ دیکھو۔ اختلاف جملہ
 انسانہ قافیہ ایک بہائی اولیٰ فیہ۔ بالاجہات برقتل ایسا اولیٰ فیہ زمانہ و حیاتیات
 معاملہ ایسا لارڈنگ۔ سنا ہند (ناموس) غصب و خرابی، قاری و مجموعہ
 و جو لفظ قیام و یا خود مقتولک و جو دینی قیام قیام ایسا کہی۔
 معلوم کہ اختلاف جملہ شکیک و اعتراضی برکتی و حجت علیہ در۔
 بنا علیہ، اختلاف جملہ ایسا برکتی برکتی ہوئے اصل جملہ اولیٰ فیہ۔

جنا: اگر فرقہ اعضا لڑنے ہی پر ہم ایشیا جملہ اولیٰ فیہ، صرفت فرقہ مزینہ کر رہے
 جنا کر رہے جگہ۔ محض فرقہ رئیس بندہ محرر اولیٰ فیہ کی۔ اگر فرقہ رئیس
 تعلیمات ایسا مفاہیر برکتی ہوئے اولیٰ فیہ، در حال مدنی برکتی شکل
 ایسا برکتی و جدانہ دائرہ بندہ مسئلہ تصویب و تحقیق ایسا برکتی، مذاکرہ
 اعضا لڑنے ہی محض محرر، عرصہ ایسا برکتی۔ اگر محض محرر اوزامہ برکتی
 ایسا، اولیٰ فیہ کنڈی اطراف و جو لڑنے ہوئے قویہ لڑنے ہی ایسا برکتی؛
 پینڈہ، بالجملہ فرقہ رئیس ایسا جمع ایسا برکتی تحقیق ایسا برکتی کر رہے جنا برکتی
 ایسا برکتی در۔

دائرہ: اگر فرقہ لڑنے کیلئے اولیٰ فیہ اولیٰ فیہ، ذاتاً بالادہ محرر اولیٰ فیہ اوزامہ، ہر برکتی
 ز فرقہ ہی فرقہ رئیس ایسا برکتی اولیٰ فیہ بندہ برکتی برکتی ایسا برکتی

او محضر کرده بنا بر این قومیته بر شمس انتخاب ایندز لر، و بنیادینه
 برسی او دایره (محضر عمومی) اولور. اولدنی کتبی قومیته سلم برابر دایره
 اداره ایتر. و دایره ایتره بولناه فرق لره و محضر لره نظارت ایتر.
 و حال محضر لر له بخایره ده بولنور. و محضر عمومی اول دایره محضر عمومی سلم
 بخایره ایتر؛ ائندنی دایره لر نه بولناه فرق لره و محضر لره الرقادی
 تعلیمات و صورتی تبلیغ ایتر لر.

اگر قضایای منطقیه و اربع اوله هم اولورسم؛ اولوقت بر قاجار (رایسون)
 قومیته لر تشکیل ائنگ ایتر. ائسور رایسون قومیته لرک دایره محضر لر
 یکدیگه سببا بخایره ده بولنه عقد ذر. رایسون قومیته لر، کندی دایره لر و اقلنده
 خصوصیه ایتره و درسط حالده بولننه نشیانه قرار ذره بیلور. فقط و اربع
 نشیانه ایتره. ائنا محضر عمومی لرک عقد مجلس ایترک بولناه معرفیه قرار و برسی
 لایرینه. بر قضایای محضر عمومی هر سه فرق ایله بشقه بشقه بخایره
 ایتر. و قضایای فرق لرینک لوایزانی تریم و بیدارک ایتر. و حدتک
 اسلمه و قومیته مالیه هم اولره بولننه ترینه ایشاق استیانه تدرسل ایله اولره
 احاطه اربع ایتر. بدشالله مطلوب ایتره فرقه نیشاندنه طلب اولنور.
 و بیوکا حالن آدمایر ده برینا شهرتیم علم و خبر دیریلور. ائزک الله عک و یا تقوه
 ارقیاسه، بر محراب و یا بر توبه نامه حامل الریض حالده کیفنا تقوه بر شمس
 طلب ائنگ صده و مصلحتی بوقدر. اگر بر قضایای کندی بکشنه بر کونیه نه
 و یا افراد اهالیته بریننده و یا فرقه اعضا لرینک بریننده بر مطلوبانده بولنه هم
 اولورسم؟ محای محضر بلا تصاصب و لا مشام و قویانی در حال محضر عمومی

خبر وینکه بورجلیبر - مدنی محکم لری آیری غیری، تفریح، تصاصب کی شید
 معقد وکلدر . ایتر برادری ووالدین اولسونه ضاقت وفسید، استی
 اوزرینج مدسی اولره اشیر قضا تکیلاتی تعلیماتنه خاتم وریبورم
 اهل انجه بر طرفله مقصدینا واهل اولر بیلور .

خاتم اولر ره فعلندیانت شوموزلرین بورام ذکر ایدیم :
 «آه» یول دیکلندر ! سکا بوجه فلاکت انتظا - ایسیور . صریح
 محبتیه بوردینا بک بوجه طاهر . اختلا بملفک ابتداسی و خاتم کی
 بو سوز دن : بزی جمله ایچوند ؟ جمله سی ره بری ایچوند . «